

Akşehir’de Bulunan Gayrimüslim Yapıları¹ Non-Muslim Buildings in Akşehir

Elif YİĞİTER*, Osman KUNDURACI**

Öz

Akşehir Selçuklu döneminden itibaren Müslüman halk ve gayrimüslim nüfusun birlikte yaşadığı bir şehir olmuştur. 19. yüzyılda kent nüfusunda hızlı bir artış yaşanmış, 20. yüzyılın başlarına kadar nüfusun önemli bir kısmını Ermeniler oluşturmuştur. Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanları’nın getirdiği yenilikler sayesinde gayrimüslimlere tanınan haklar doğrultusunda şehirde pek çok yapı inşa edilmiştir. Bu yapıların çoğunluğunu konutlar oluştururken Ermeni cemaatine ait iki kilise, bir hamam ve dört adet mektebin varlığı yayın ve arşiv kayıtlarından tespit edilmiştir. Söz konusu yapılardan bir kısmı yıkılırken Seydi Mahallesi Ermeni Kilisesi, Ermeni İstebanos İptidaî-Rüşdi Mektebi, Yukarı Hamam (Gavur Hamamı) ve Papazın Evi (Tuncer Öz Evi) sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Mevcut eserlerin hepsi Ermeni cemaatin ikamet ettiği Ermeni Kilisesi’nin merkezinde konumlandığı Çimenli Mahallesi, Değirmen Sokak ve civarında birbirine yakın konumlarda inşa edilmiştir. Bu çalışmada Akşehir İlçesindeki Gayrimüslim halkın inşa ettiği yapılardan günümüze ulaşan dört örnek incelenmiştir. Kilise ortaçağdan itibaren gördüğümüz bazilikal plan şemasında inşa edilirken hamam ve konutlar Türk hamam ve evlerinin plan şemalarını devam ettirmiştir. Mektep yapısı ise belirli bir plan tipolojisine sahip olmayıp hol etrafında yer alan dersliklerden oluşmaktadır. Cephe tasarımı ve süslemeleriyle batılılaşma dönemi özelliklerine sahip olan bu yapılar malzeme ve teknik açıdan ortak özelliklere sahiptir. Yığma duvar tekniğinde inşa edilen yapılarda beden duvarlarında moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Akşehir’de inşa edilen gayrimüslim yapıları dönemin sanat ve mimarlık anlayışının Anadolu’ya uzanan etkilerini göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Ermeni Kilisesi, Yukarı Hamam, Ermeni İstebanos İptidaî-Rüşdi Mektebi, Papaz Evi.

Abstract

Akşehir has been a city where Muslim people and non-Muslim population live together since the Seljuk period. The non-Muslim population living in the center of the county increased rapidly in the 19th century and until 20th, a significant part of the population consisted of Armenians. Thanks to the innovations brought by the Edicts of

¹ Bu çalışma; Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Programında Prof. Dr. Osman KUNDURACI danışmanlığında yürütülmekte olan “Ortaçağdan Günümüze Akşehir Kent Dokusunun Gelişimi ve Değişimi” isimli doktora tezinin bir bölümünden geliştirilerek hazırlanmıştır.

* Arş. Gör, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. E-posta: ebuyukadam@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1897-7955

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. E-posta: okunduraci@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6252-2328

Tanzimat Reforms (1839) and Islahat Improvements (1856), many buildings were built in the city in line with the rights granted to non-Muslims. While the majority of the non-Muslim buildings constructed in Akşehir were residential buildings, the existence of two churches, a bathhouse and four schools belonging to the Armenian community is learned from publications and archival records. While some of these buildings were demolished, Seydi Parish Armenian Church, Armenian İstebanos İptidaî-Rüşdi School, Yukarı Hamam (Gavur Bath) and Priest's House (Tuncer Öz House) have survived intact. All of the existing artifacts were built in close proximity to each other in the Çimenli Parish Değirmen Street and its vicinity, where the Armenian Church, where the Armenian community resides, is located in the center. In this study, four examples of structures built by non-Muslim people in Akşehir County were examined. While the church was built in the basilical plan scheme, we have seen since the Middle Ages, bathhouses and residences continued the plan schemes of Turkish baths and houses. The school structure does not have a specific plan typology and consists of classrooms around the hall. These structures, which have the features of the westernization period with their facade design and decorations, have common features in terms of material and technical aspects. In the structures built in the masonry wall technique, rubble stone and brick were used in the body walls. The non-Muslim buildings built in Akşehir show the effects of the art and architecture understanding of the period extending to Anatolia.

Keywords: Akşehir, Armenian Church, Yukarı Hamam (Bath), Armenian İstebanos İptidaî-Rüşdi School, Priest's House.

Giriş

Akşehir, İç Anadolu Bölgesi'nde Konya'ya bağlı bir ilçedir. Sultan Dağları'nın eteklerinde kurulmuş, Ege ve Akdeniz bölgelerini birbirine bağlayan geçiş güzergâhında önemli bir kavşak noktasında yer almaktadır. Bu nedenle Antik Çağ'dan itibaren sürekli olarak yerleşim görmüştür.

Antik Çağ'da Philomelion adıyla bilinen bu bölge, Türk fetihleriyle Selçuklu dönemine kadar büyük bir dönüşüm geçirmiştir (Strabon, 2000, ss. 81-82; Ramsay, 1960, s. 151; Sezen, 2017, s. 25). Selçuklu döneminde Bizans kentinin üzerine yeniden inşa edilerek Akşehir adını almıştır. Bu yeniden yapılanma, şehrin kültürel ve mimari yapısının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Akşehir, hem Türklerin hem de bölgedeki gayrimüslim nüfusun bir arada yaşamaya devam ettiği bir şehir olmuştur (Erdoğan, 2015, s. 33; Sevim & Merçil, 2023, s. 554).

Osmanlı döneminde tutulan tahrir defterlerine bakıldığında, 1466 yılı itibariyle Akşehir'de Ermeni nüfusun kaza merkezinde, Rum nüfusun ise Akşehir'e bağlı Bermende, Monos, Zulmanda, Zıvarık, Doğanhisar ve Gezi köylerinde yaşadığı anlaşılmaktadır (Erdoğan, 2015, ss. 29-32). Kaza merkezinde yaşayan gayrimüslim nüfusunun özellikle 19. yüzyılda hızla arttığı görülmektedir. Bu artış, Akşehir'in sosyal yapısında değişime sebep olurken gayrimüslim yapılarının yoğunlaşmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu artışın sebeplerinden biri, Osmanlı'daki çeşitli toplumsal ve ekonomik değişimlerle bağlantılıdır. 19. yüzyılda Osmanlı'da özellikle azınlıklar için yeni hak ve imtiyazlar elde etmeyi öngören reformlar gayrimüslimlere yönelik daha fazla hak tanımış ve dini inançlarını serbestçe yaşama, kendi okullarını kurma ve sosyal hayatta daha fazla yer alma imkânı sağlamıştır (Gülsoy, 1999, s. 186,187; Pekak, 2009, s. 251; Koyuncu, 2014, s. 48; Ortaylı, 2024, s. 247). Bu düzenlemeler ile kendi okullarını açma ve onarma hakkına sahip olan gayrimüslim cemaatlerin okulları faaliyete geçirebilmeleri belirli şartlara bağlanmıştır. Mekteplerin denetim altına alınabilmesi amacıyla, okul yapılacak arsa için ruhsat alma zorunluluğu getirilmiş; söz konusu ruhsat okulun yapılacağı arsannın kime ait olduğu, açılması planlanan yerdeki gayrimüslim tebaanın nüfusu, okul kadrosu gibi bilgiler gözetilerek verilmiştir (Özalp & Ataunal, 1977, s. 552; Şahin, 2019, s. 83). İnşa faaliyetlerine tanınan serbestlik sonucunda gayrimüslimlerin imar faaliyetleri artmış; özellikle nüfusun yoğunlaştığı şehirlerde çok sayıda kilise ve okul inşa edilmiştir. Bu dönüşümün somut örneklerinden biri, Konya'da şehrin merkezini oluşturan Alâeddin Tepesin'nin güneyinde yer alan Ermeni Kilisesidir (Kevorkian & Pabqudjian, 2012, s. 177; Önge, 2015, s.129; Uca & Yüksel, 2024, s. 102, 106).

1893 yılında yapımına başlanan İstanbul-Bağdat Demiryolu hattının Akşehir'den geçmesi, şehrin sosyo-ekonomik yapısını önemli ölçüde etkilemiş, özellikle Tanzimat sonrası ticaretle uğraşan gayrimüslim nüfusun bölgeye yönelmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Akşehir'e gelecek ticaret yapan Levanterler şehrin ekonomik yapısını zenginleştirmekle beraber inşa edilen pek çok yapıda batılı

formların mimariye girişini hızlandırmıştır. Gayrimüslim nüfusun hızla arttığı şehirde, yapı üretiminde etkin olan isimlerin bir kısmını gayrimüslim mimar ve kalfalar ile yapı ustaları oluşturmuştur. Tüm bu etkenler, hem Müslümanlara ait mimarlık ürünlerinin hem de gayrimüslimler tarafından inşa edilen yapıların biçimlenişinde etkili olmuştur.

Akşehir’de 19. yüzyılda Ermenilere ait iki kilise, dört okul ve bir hamam yapısı ile çok sayıda ev inşa edilmiştir (Yiğitoğlu, 2005, s. 37; Bereketzâde, 1997, s. 239; Eminoğlu, 2007, s. 114; Kevorkian & Pabqudjian, 2012, s. 177; Şahin, 2019, s. 84). Bu yapılardan bir kısmı günümüze ulaşabilmiş, bir kısmı da yok olmuştur. Günümüze ulaşan söz konusu yapıların hepsi Çimenli Mahallesi’nde yer almaktadır. Birbirine yakın konumlanan bu yapılar Seydi Mahallesi Ermeni Kilisesi, Ermeni İstapanos İptidaî-Rüşdi Mektebi, Yukarı Hamam (Gavur Hamamı) ve Papazın Evi (Tuncer ÖZ Evi)’dir. Akşehir’de inşa edilen gayrimüslim yapıları, bütüncül bir yaklaşımla ele alınmamıştır. Bu yapılar, çoğunlukla belirli başlıklar veya konular kapsamında daha çok sınırlı bir şekilde incelenmiştir (Konyalı, 1945; Demiralp, 1996; Samur, 1996; Karpuz, 2009; Kaçar, 2015; Bektaş, 2005; Şahin, 2019; Demirci, 2024). Yapıların inşasında kullanılan malzemelerin, mimari özelliklerinin ve toplumsal işlevlerin bir arada ele alınması, Akşehir’deki gayrimüslim yapılarının genel özelliklerinin belirlenebilmesi için çok önemlidir. Ancak çoğu çalışma yalnızca tek bir boyutla-örneğin dini veya mimari açıdan-sınırlı kalmaktadır. Oysaki bu yapılar hem dini hem de sosyal işlevlere sahip olup, şehirdeki diğer eserlerle etkileşim içinde olmuşlardır.

Bütün bu nedenlerle, Akşehir’deki gayrimüslim yapılara yönelik yapılacak kapsamlı ve bütüncül araştırmalar, şehrin tarihsel ve kültürel mirasının daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Söz konusu yapılar, yalnızca gayrimüslim toplulukların dini ve kültürel yaşamını yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nun toplumsal çeşitliliğini ve çok kültürlü yapısını ortaya koyan önemli göstergeler niteliğindedir.

Yöntem

Araştırma, Akşehir ve tarihi yapılarını içeren ilgili literatürün taranması ve arazi çalışmaları ile başlamıştır. Yapılar hakkında detaylı bilgilerin elde edilebilmesi amacıyla, Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü, Konya Büyükşehir Belediyesi KUDEB Müdürlüğü ve Osmanlı Arşivlerinde kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Yayın ve arşivlerden günümüze ulaşamayan bir kilise ve mezarlık ile üç adet okulun varlığı tespit edilmiştir. Günümüze ulaşan eserler ise saha çalışmalarıyla belirlenip detaylı olarak incelenmiştir. Bu kapsamda gayrimüslimlere ait bir kilise, bir okul binası, hamam ve bir adet ev ele alınmıştır. Yapıların katalogları oluşturulurken yeri ve konumu, yapım tarihi veya tarihçesi, malzeme ve tekniği, plan düzeni, cephe unsurları ve süslemeleri ele alınmış, gözlem fişleri aracılığıyla yapılar tanımlanmıştır. Yapıların tanımlanmasında arşiv kaynakları, projeler ve ilgili görsellerden faydalanılmıştır.

Akşehir’de Bulunan Gayrimüslim Yapıları

Ermeni Kilisesi

Çimenli Mahallesi Değirmen Sokakta yer almaktadır. Arşiv kayıtlarından kilisenin H. Şevval 1275/ M. Mayıs/Haziran 1859 tarihinde inşası için ruhsatının verildiği bilgisine ulaşılmaktadır (BOA., İ.AZN. 55-12/3). Buna göre yapının 1859 yılından sonra inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Kilise bazı araştırmacılar tarafından kaynak gösterilmeksizin Ermeni Gregoryen veya Surp Yerrortutyun olarak adlandırılmıştır (Kevorkian & Pabqudjian, 2012, s. 177; Bayar, 2014, s. 436; Mert, 2020, s. 71). Ancak arşiv kayıtlarında bu isimlere rastlanmayıp Seydi Mahallesi’nde bulunan Ermeni Kilisesi şeklinde ifade edilmiştir (BOA., İ.AZN. 55-12/3).

Eski Ermeni mahallesinde Ermeni evlerinin yoğun olduğu bir alanda inşa edilen yapı Ermeni İstapanos İptidaî Rüşdi Mektebi ile aynı avlu içerisinde yer almaktadır (Şekil 1). Kilisenin doğusunu bahçeler ve Akşehir deresi, batısını Değirmen Sokak, kuzeyini okul binası, güneyini ise bahçe ve evler çevrelemektedir. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda üç nefli bazilikal plan tipinde inşa edilen kilise 35

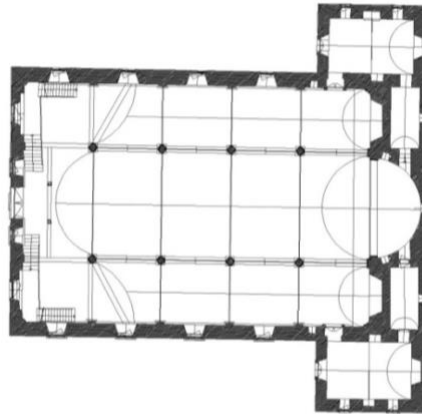
metre uzunluğa, 22 metre genişliğe ve 13 metre yüksekliğe sahiptir (Şekil 2). Duvar kalınlığı yaklaşık 120 cm. olan yapı alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

Şekil 1. Ermeni Kilisesi ve Ermeni İstepanos İptidaî-Rüşdi Mektebi'nin Değirmen Sokak üzerinden görünümü

Kilisenin yığma duvarlarında kesme taş, moloz taş, kayrak taşı ve tuğla kullanılmıştır. Kesme taş malzeme kilisenin giriş cephesinde köşelerde ve doğudaki müştemilat odalarının köşeleri ile pencere söve ve lentolarında karşımıza çıkmaktadır. Yapı içerisinde sütun kaide, gövde ve başlıkları ile ek mekânların naos girişlerinde mermer, üst örtüyü oluşturan tonozlarda tamamen tuğla kullanılmıştır. Ahşap malzeme, kapı ve pencere kanatları ile naos girişinin hemen üzerinde yer alan asma kat ve merdivenlerde karşımıza çıkmaktadır. Metal malzeme ise tonoz gergileri ile cephe kılınçlarında ve pencere ferforjelerinde yoğun bir şekilde uygulanmıştır.

Ermenilerin tehcirine kadar birkaç kez tamir edilerek kullanılmaya devam edilen yapı günümüze kadar sağlam bir şekilde ulaşmıştır. Üç nefli bazilikal plan şemasında inşa edilmiştir (Şekil 1). Doğu kanadında naosun her iki yanında yer alan ek mekânlar ile haçvari formlu bir plan görünümüne sahiptir. Batı cephesinden girilen kilisenin naosu dörderli iki sıra sütunla üç nef ayrılmıştır. Orta nef yanlardan daha yüksek ve geniş tutulmuştur. Orta ve yan nefler beşik tonozla, apsis bölümü yarım kubbe ile örtülüdür.

AKŞEHİR ERMENİ KİLİSESİ VAZİYET PLANI ÖLÇEK:1/50

Şekil 2. Ermeni Kilisesi planı (Konya KUDEB Müdürlüğü arşivinden)

Bema bölümü naostan bir basamakla ayrılmış olup bemanın yan duvarlarında altta bir niş ve üstlerinde birer pencere bulunmaktadır (Şekil 3a). Orta nef genişliğindeki apsiste yanlarda birer adet niş ile pastoforion odalarına geçiş sağlayan koridora açılan birer kapıya yer verilmiştir. Apsis içerisinde karşılıklı olarak konumlanan kapı açıklıklarından öncelikle kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planda, yan neflerin genişliğinde tutulmuş, beşik tonoz ile örtülü koridorlara ulaşılmaktadır (Şekil 2). Doğu cephesine açılan küçük birer pencere ile aydınlatılan her iki koridorun diğer ucunda yer alan kapılarla apsis ve pastoforion odaları arasındaki bağlantı sağlanmaktadır.

Şekil 3. Ermeni Kilisesi'nin naosu a) apsis cephesi b) giriş bölümü

Şekil 4. a) Ek mekânların yan neflere açılan kapısı, b) mekânın içeriden görünümü, c) duvar içerisine açılan niş

Kilisenin doğu kanadında, kuzey ve güney cephelere birleştirilmiş ek mekânların; batı cephelerinden, yan neflerden ve apsisle irtibatlı koridorlar olmak üzere üç girişi bulunmaktadır. Yan neflere açılan kapılar mermer söveli olup sepetkulpu kemerle sonlanmaktadır (Şekil 4a). Yekpare mermerden yapılan kemer sövelere içbükey bir eğri şeklinde inmektedir. Kemer ortasına kabartma şeklinde haç motifi işlenmiştir. Kemer üzeri önce yüzeyden taşırılan bir sıra silme ile sonra kalın bir lento üzerinde yer alan üçgen alınlık ile sonlanmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü mekânlar benzer düzenlemeye sahiptir (Şekil 4b). Her iki odanın batı cephesinde bulunan kapıları doğrudan kilise avlusuna açılmaktadır (Şekil 8). Naos ile ortak olan duvarlarda ortada bir niş ve bu nişin iki yanında biri apsisle irtibatlı koridora, diğeri yan neflere açılan kapılar yer almaktadır. Aydınlatma yan cephelere açılan dikdörtgen formlu ikişer pencere ve batı cephede yuvarlak tepe penceresi ile sağlanmıştır. Batı cephesi dışında diğer cephelerde orta akslara birer niş yerleştirilmiştir. Bu nişlerden kuzeydeki, üzerinde küçük bir haznenin bulunduğu mermer kaideli bir düzenlemeye sahiptir (Şekil 4c). Kaide bölümü merkezde eliptik bir daire ve kenarlarda tüm yüzeyi çevreleyen ince silmeli şeritler ile sınırlandırılmıştır.

Naosa girişte yan neflerin bir bölümüne kadar “U” biçimli ahşap galeri katı yer alır (Şekil 5). Galeriye çıkış kilisenin giriş açıklığının hemen iki yanında konumlanan ahşap merdivenlerle sağlanmıştır.

Şekil 5. Naos giriş bölümü ve giriş üzerinde yer alan ahşap galeri katı

Kilise içerisinde süsleme belirli alanlarda kalem işi tekniği kullanılarak oluşturulmuştur. Bezeme, apsis örtüsü ile yan neflerin doğu cephesinde, naosa açılan pencerelerin kenarlarında ve pencere aralarında karşımıza çıkmaktadır (Şekil 6). Mavi zemin üzerine bitkisel ve geometrik motifler işlenerek oluşturulmuş mermer görünümü verilen bordürler kalem işi tekniğinde süslenmiştir (Şekil 6a).

Şekil 6. a) Naos yan nef duvarları, b) apsis örtüsünde yer alan kalem işi süsleme

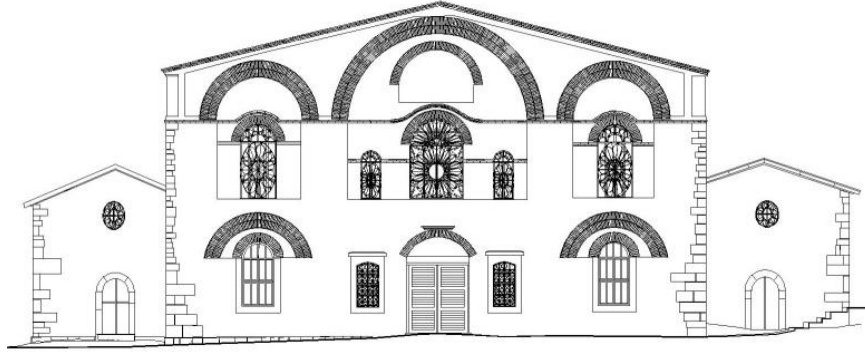
Kilisenin kuzeybatı cephesi, kütleli ve düşeyde iki kademeli bir düzenlemeye sahiptir. Birinci kademe, yapının ana ibadet mekânı olan naosa ait cephe düzenini yansıtır. Bu bölümde simetrik yerleştirilmiş kemerli pencere açıklıkları ve dekoratif kemer izleri ön plana çıkmaktadır. İkinci kademe ise naosa bitişik olarak konumlanan ek mekânların oluşturduğu daha alçak kütlelerden meydana gelmektedir (Şekil 7, 8).

Naos giriş cephesi, neflerin genişliğini ve örtü sistemini yansıtacak şekilde bir düzenlemeye sahiptir. Neflerin tonoz örtüleri dış cephede de vurgulanacak şekilde tuğlandan çift sıra yuvarlak kemer formunda yapılmıştır. Açıklıklar ve kemer uygulamalarıyla üç katlı bir gönümeye sahip olan cephede kapı ve pencere açıklıkları nefler ile aynı eksende konumlanmıştır. Yapının zemin kat seviyesinde orta eksene yerleştirilmiş giriş kapısı ve kapının her iki yanında küçük ölçekli birer penceresi yer alır. Basık kemerli bu pencereler, taş söve ve lento ile oluşturulan düşey dikdörtgen formda yapılmış ve lento üzerine yapılan tuğla kemer ile vurgulanmıştır. Ortada yer alan kapı açıklığı ise düz lentolu olup üzerine, içerisi tuğla ile nizami doldurulmuş yuvarlak formu kör kemer yapılmıştır. Orta eksenin her iki yanına, yuvarlak kemer formu birer pencere yerleştirilmiş olup bu pencereler üzerlerine yapılan nef genişliğinde çift sıra tuğla kemer ile vurgulanmıştır. Cephe alt kat duvarlarında köşeler kesme taşlarla sonlandırılmıştır.

Üst kat pencere açıklıkları, neflerin genişliğini vurgulayacak şekilde çift sıra yuvarlak kemerle sonlanan yüzeysel nişler içine alınarak cephe üçlü bir düzene ayrılmıştır. Orta bölüm, alt kattaki kapı ve pencere açıklıklarıyla aynı eksen üzerinde konumlanan üçlü pencere düzenlemesine sahiptir. Yuvarlak kemer formunu bu pencerelerden ortadaki, yandakilere kıyasla daha geniş ve yüksek; yan pencereler ise daha dar ve küçük ölçekli olarak tasarlanmıştır. Bu pencereleri sınırlayan çift sıra yuvarlak kemerli yüzeysel nişin alınlık bölümünde, orta aksta yer alan pencereyle aynı genişliğe sahip yarım daire formlu bir tepe penceresi bulunmaktadır. Yan bölümlerde ise nef genişliğinde tutulan çift sıra yuvarlak kemerli yüzeysel nişler içerisine birer pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Cephe üzerinde yer alan pencerelerin tamamında farklı geometrik düzenlemelerde demir ferforje parmaklıklar yer almaktadır. Cephe, kırma çatının şekillendirdiği üçgen bir alınlıkla sonlanmaktadır.

Şekil 7. Kilise kuzeybatı cephesi görünüşü

Şekil 8. Kilise kuzeybatı cephe çizimi (Konya KUDEB Müdürlüğü arşivinden)

Naosun her iki yanında, daha alçak kotta konumlanan ve ek mekânlara ait olduğu anlaşılan yan kütleler yer almaktadır. Bu kütleler, ana cepheye bitişik olarak düzenlenmiş olup, yükseklik ve ölçek bakımından naos külesine göre ikincil bir karakter taşımaktadır. Yan mekân cepheleri daha sade tutulmuş olup küçük boyutlu, kemerli kapı açıklıkları ve üzerinde yer alan dairevi tepe pencereleri ile sade bir mimari düzenlemeye sahiptir. Söz konusu cepheler, naos girişine benzer biçimde kırma çatının şekillendirdiği üçgen bir alınlıkla sonlanmaktadır.

Yapının yan cepheleri olan kuzeydoğu ve güneydoğu cepheler simetrik bir görünüme sahip olup birbiri ile aynı mimari düzende inşa edilmiştir (Şekil 9, 10). Pencere düzeni ile iki katlı görünüme sahip olan cepheler, üst kat pencerelerinin yaklaşık 1 m. kadar üzerindeki kat silmesi ile dışa kapalı olan üçüncü

bir kat görünümüne sahiptir. Yatay bir cephe tasarımı ile karşımıza çıkan yan cephelerin alt katında düşey dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış basık kemer formlu dörder pencere mevcuttur. Pencere taş söve ve lentolar ile çerçevesi alınmış olup, lentolar bir miktar dışa taşırılmıştır. Lentolar üzerinde yer alan yuvarlak kemerlerin içerisi tuğla ile doldurularak kör kemerler elde edilmiştir. Cephedeki ikinci kat pencereleri ise daha küçük ölçekli olup yuvarlak kemer formudur. Moloz taş malzeme ile yığma olarak inşa edilmiş cephede yer yer almaşık duvar uygulamaları görülür. Neflerin kemerlere oturtulduğu seviyede tüm cepheleri çevreleyen iki sıra tuğla silme, yan cephelerde de belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Yapı içerisinde taşıyıcıları bağlayan demir gergiler dış cepheye eklenen kılınçlarla desteklenmiş, tüm cephelerde metal kılınçlar yer almıştır.

Şekil 9. Kilisenin kuzeydoğu cephe çizimi ve görünüşü

Şekil 10. Kilisenin kuzeydoğu ve güneybatı cephe çizimleri

Her iki yan cephenin doğu ucunda yer alan ek mekânlar, ana ibadet mekânının doğu yönünde cephe düzenine eklenmiştir (Şekil 9, 10). Dıştan bakıldığı zaman ana cepheden bağımsız bir görünüme sahip olan mekânların kuzeydoğu ve güneybatı cephelerinde yuvarlak kemer formlu ikişer pencere yer alır. Bu mekânlar da moloz taş malzeme ile yığma olarak inşa edilmiş ve beşik çatı ile üzeri kapatılmıştır.

Şekil 11. Ermeni Kilisin'in güneydoğu ve güneybatı cepheleri

Kilisenin arka cephesi olan güneydoğu cephe apsis cephesi olarak tanımlanabilir (Şekil 11). Cephe, alt katta apsise açılan koridorlar ve cephenin her iki ucunda devam eden ek mekânlarla geniş bir görünüme sahipken, ikinci kat seviyesinde apsis ve yan nefler ile ikinci bir kat görünümü kazanmıştır. Üst bölümde apsis yarım daire şeklinde taşırılmış durumdadır. Yan nefler ise düz bir cephe hattı ile geçilmiştir. Sade bir

görünümüne sahip olan cephenin kuzey ve güneyinde ek mekânlar yer alır. Sağır olarak bırakılan bu mekânların cepheleri moloz taş malzeme ile inşa edilmiş ve alaturka kiremit örtülü çatı ile sonlanmıştır. Kilisenin apsis cephesinde saçak kotuna yakın bir kısma dairevi tepeli penceresi açılmıştır. Dairevi pencerenin her iki yanına geometrik formlu birer niş yerleştirilmiştir. Yan neflerin cephelerine yarım daire kemer formlu birer pencere açılmıştır. Apsis cephesi çift sıra tuğla silmesi ile bölünürken yan neflerde tuğla silme ile hareketlilik oluşturulmuştur. Cephe genel itibari ile moloz taş malzeme ile yığma olarak inşa edilmiş olup yer yer tuğla malzeme de kullanılmıştır.

Ermeni İstepanos İptidaî-Rüşdi Mektebi

Çimenli Mahallesi, Değirmen Sokak 143 ada 17 parselde yer almaktadır. Günümüzde Gazi Mustafa Kemal İlkokulu olarak bilinen yapı Akşehir merkezde açılan gayrimüslim okullarının ilkidir. Ermeni nüfusun iskân ettiği Çimenli Mahallesinde R.1280/M.1864-1865 yılında inşa edilmiş, 9 Eylül 1901 tarihinde ruhsat almıştır (Şahin, 2019, s. 85; Topkaya, 2007, s. 105).

Öğretim süresi 8 yıl olarak kabul edilen mektep erkek öğrenciler için tesis edilmiştir (Şahin, 2019, s. 85). Dahiliye Mektubi Kalemi kayıtları içerisinde yer alan bir belgede, Seydi Mahallesi'nde bulunan Ermeni cemaatine mahsus kilisenin derunundaki Ermeni zükûr mektebi olarak bahsedilmektedir (BOA., DH. MKT., 753/58). Ermeni kilisesinin avlusunda yer alan üç katlı okul binasının arşiv kayıtlarında bahsedilen erkek öğrencilere ait mektep olduğu anlaşılmaktadır.

Yapı, Ermenilerin Akşehir'den ayrıldığı 1916 tarihinden sonra Cumhuriyet döneminde ilkokul binası olarak hizmet vermiştir (Bayar, 2014, s. 389).

Ermeni Kilisesi ile aynı bahçe içerisinde yer alan yapıyı kuzeyde Değirmen Sokak, güneyde kilise, doğu ve batıda bahçeler ve evler çevrelemektedir. Geniş bir avlu içerisinde kilisenin kuzeydoğusunda, doğu-batı doğrultusunda eğimli bir araziye inşa edilmiştir. Yapının bulunduğu avluya Değirmen Sokağına açılan bir kapı ile ulaşmaktadır. Bodrum üzeri, zemin ve üst kat olmak üzere üç kattan oluşan yapı alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Şekil 12. Ermeni İstepanos İptidaî-Rüşdi Mektebinin kat planları

Yapının beden duvarları moloz taş ve yer yer tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Köşeleri blok taş ile örülmüş, kapı ve pencerelerin kemer ve söveleri ile kat silmelerinde tamamen taş kullanılmıştır. Yapıda tüm mekânların tavan ve zemin döşemeleri, kapı ve pencere kanatları ile katları birbirine bağlayan merdivenler ahşap malzeme kullanılarak oluşturulmuştur. Maden, ana giriş kapı açıklığını örten kapı kanatlarında, balkon korkuluklarında, bodrum kat pencere ferforjeleri ile bodrum kat plasterındaki kılıçlarda kullanılmıştır.

Yapıya güneybatı cephenin kuzey ucunda yer alan beş basamaklı taş bir merdiven ile çıkılmaktadır. Bu bölümden basık kemerli taş söveli kapı açıklığı ile zemin kata giriş sağlanmaktadır. Kapı açıklığını çift kanatlı metal bir kapı örtmektedir. Merdivenin üzeri, iki adet sütunun taşıdığı üst kat balkonunu ile sundurma şeklinde kapatılmıştır.

Şekil 13. Zemin kat giriş holü

Şekil 14. Zemin kat derslik bölümü

Zemin kat, giriş holü ve bu hole açılan kuzeydoğuda bir, güneydoğuda üç adet olmak üzere toplam dört adet derslikten meydana gelmektedir (Şekil 12). Girişin hemen sağında bodrum ve üst kata çıkış sağlayan ahşap merdivenler yer almaktadır. Bu merdivenlerden ilki güneybatıda beden duvarına bağlantılı düzende yapılmış olup, bodrum kata inişi sağlamaktadır (Şekil 13). İkinci merdiven ise güneydoğuda yer alan derslik girişlerinin hemen önünden başlayıp, güneybatı beden duvarına doğru “L” şeklinde devam ederek üst kata ulaşmaktadır. Giriş holü güneybatıda iki, kuzeybatı cephede üç adet pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır.

Kuzeydoğuda girişin karşısında yer alan derslik kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlı bir mekândır. Bu dersliğe giriş güneybatı duvarının doğu ucuna yerleştirilen çift kanatlı ahşap bir kapı ile sağlanmaktadır. Oldukça sade bir düzenlemeye sahip olan mekânı kuzeybatıda iki, kuzeydoğuda bir adet pencere aydınlatır. Zemin döşemesi ahşap olan derslik ahşap tavan ile örtülmüştür.

Güneydoğuda konumlanan üç derslikten ortadaki, yaklaşık bir metre kadar geriye çekilerek yandaki dersliklere geçiş veren eyvan şeklinde bir alan oluşturmuştur (Şekil 12). Bu alandan yanlardaki dersliklere tek kanatlı ahşap kapılarla geçiş sağlanmaktadır. Güneybatıda yer alan derslik kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu ve dikdörtgen planlı bir mekândır (Şekil 14). Güneybatı cephede üç, güneydoğu cephede iki adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Orta aksta yer alan dersliğe geçiş çift kanatlı ahşap bir kapı ile sağlanmaktadır. Diğer dersliklere göre daha küçük ölçekte olup kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanmaktadır. Güneybatı ve kuzeydoğu duvarlarında karşılıklı yerleştirilmiş birer adet niş ile güneydoğu duvarına açılan iki adet pencere yer almaktadır. Diğer dersliklere göre daha geniş olan kuzeydoğu köşede konumlanan derslik ise oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir. Kuzeydoğu duvarına açılan üç, güneydoğu duvarına açılan iki adet pencere ile aydınlatılmıştır. Her üç derslikte zemin ahşap döşeme olup tavanları ahşap kaplamalıdır.

Şekil 15. Birinci kat holü

Şekil 16. Birinci katta yer alan derslikler

Zemin kat holünde yer alan ahşap merdiven ile ulaşılan birinci kat, zemin kat ile farklı plan düzeninde inşa edilmiştir (Şekil 12). Birinci kat, kuzeybatıda oldukça geniş tutulan hol ve güneydoğuda yer alan iki adet derslikten oluşur. Hol bölümü güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir mekândır (Şekil 15). Holün güneybatısında zemin katla irtibatlı ahşap merdiven bulunur. Merdivenin bittiği noktada güneybatı duvarına açılan birinci kat balkonuna ait çift kanatlı kapı açıklığı yer almaktadır. Oldukça geniş tutulan hol, güneybatı ve kuzeydoğuda ikişer, kuzeybatıda ise beş adet pencere ile aydınlatılmaktadır.

Üst kat holünün güneydoğusunda iki adet derslik bulunmaktadır (Şekil 16). Bu dersliklerden güneybatıda yer alanı diğerine göre daha geniş tutulmuş olup, dersliğe giriş kuzeybatı duvarının ortasına açılan camekânlı geniş bir kapı ile sağlanmaktadır. Kuzeydoğu duvarı, girişe yakın bir konumda yer alan ahşap gömme bir dolap dışında oldukça sade tutulmuştur. Derslik güneydoğuda dört, güneybatı duvarına açılan üç adet pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzeydoğuda konumlanan ikinci derslik kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen bir plana sahiptir. Diğer derslikle benzer düzenlemeye sahip olan mekâna giriş tek kanatlı ahşap bir kapı ile sağlanmaktadır. Güneybatı duvarında girişe yakın bir konumda ahşap gömme dolap yer almaktadır. Aydınlatma kuzeydoğuda üç, güneydoğuda iki adet olmak üzere toplam beş adet pencere ile sağlanmıştır. Derslikler son onarımlarda eklenen lavabo ve banyo bölümleri ile yeni işleve uyarlanmıştır.

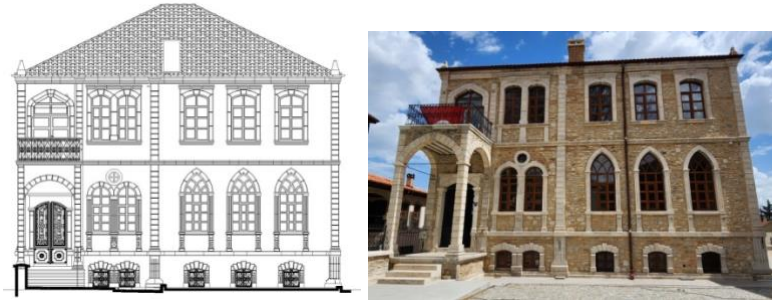

Şekil 17. a) Bodrum kat holü b) Hole açılan mekanlar

Yapının bodrum katına üç farklı girişten ulaşılmaktadır. Bunlardan ilki, zemin kat giriş holünden başlayan on üç basamaklı ahşap merdivendir. İkincisi, kuzeybatı cephede Değirmen Sokağa açılan çift kanatlı metal kapıdır. Diğeri ise son onarımlarda okulun kuzeydoğu cephesine açılan basık kemerli kapı açıklığıdır. Bodrum kat hol ve holün güneydoğusunda yer alan iki ayrı mekândan oluşmaktadır (Şekil 12). Hol bölümü güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, kuzeybatı cephede dört adet pencere ve güneybatı cepheye açılan ikiz pencereler ile aydınlatılmaktadır (Şekil 17a). Mekânın güneydoğusundaki iki kapıdan iki ayrı odaya geçiş sağlanır. Bu odalardan biri kat planının güney köşesinde diğeri ise doğu köşesine konumlandırılmıştır. Güney köşedeki oda, güneybatı cephede üç, güneydoğu cephede dört adet pencere ile aydınlanır. Doğu köşedeki oda diğeri göre daha küçük ölçekli olup kuzeybatı cephesinde üç adet, güneydoğuda iki adet olmak üzere beş adet pencere ile aydınlatılmıştır. Son onarımlarda her iki odayı ayıran duvar kaldırılarak odalar birleştirilmiştir (Şekil 17b).

Akşehir Ermeni İstepanos İptidâi-Rüşdi Mektebinin tüm cepheleri üç katlı bir gönüme sahiptir. Tüm cephelerde beden duvarlarında saçak kornişi kademeli silmelerden oluşturulmuş, cephe görünümü kırma beşik çatı ile sonlanmıştır. Yapının oturduğu arazinin eğimine göre kuzeybatı ve kuzeydoğu cephelerde bodrum kat yükseklikleri şekillenmiştir.

Giriş cephesi olan güneybatı cephe, dört plaster ile farklı genişliklerde dikey olarak üç bölüm halinde tasarlanmıştır (Şekil 18). Bu bölümlerde, giriş aksı hariç olmak üzere, yapının kat durumunu yansıtabilecek şekilde yatayda üç katlı bir düzenleme yapılmıştır. Cephenin tüm yüzeyini kat eden taş silmeler, bodrum, zemin kat ve birinci katları birbirinden ayırmaktadır. Cephenin sol tarafında yer alan giriş bölümü taş plaster ile bölünerek ayrılmış, giriş ve giriş üzerindeki balkon ile iki katlı bir görünüm kazanmıştır. Alt katta üç basamak ile çıkılan giriş bölümü yer alır. Girişin üzeri üst kat balkonunu oluşturan iki ayağın taşıdığı basık kemerli bir sundurma ile örtülmüştür. Zemin kata giriş sağlayan açıklık, üst kat balkonu altında beden duvarına yerleştirilmiş olup basık kemerlidir. Açıklığın iki tarafı, düzgün kesme taş örgüyle meydana getirilmiştir. Üst katta, metal korkulukla sınırlanan balkon ve balkonun gerisinde, üçgen formu kemerle oluşturulmuş kapı açıklığı yer almaktadır. Bu bölüm cephe köşesini ve giriş bölümünü ayıran pilastr ile yanlardan sınırlanmıştır. Giriş bölümünün sağında yer alan bölümlerden ilki bitişik nizamda ikişer, diğeri belirli mesafelerle yerleştirilen üçer pencere ile hareketlendirilmiş olup, her katta toplam beş adet pencere açıklığı bulunmaktadır.

Şekil 18. Mektebin güneybatı cephe çizimi ve görünüşü

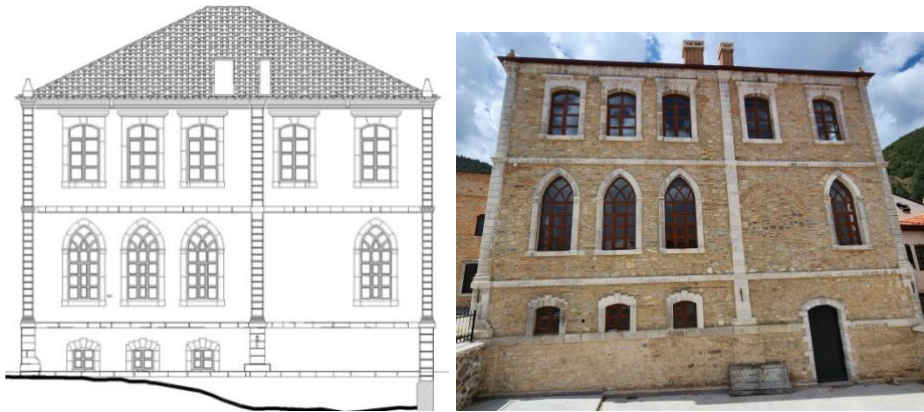
Yapının bodrum kat pencereleri küçük ölçekli olup basık kemerlidir. Kemerini oluşturan taşlar kilit taşından itibaren üzengi taşına kadar kademeli olarak tasarlanmış, yan söveler ise silmeli plaster şeklinde yapılmıştır. Pencere açıklıkları ahşap pencere kanatları ile örtülmüş olup, bunlardan üçü demir parmaklıklara sahiptir. Zemin kat cephesi silmeler ile oluşturulan yatay tasarım içerisinde, düşey pencere düzeni ile hareketlendirilmiştir. Giriş bölümünün hemen sağında, altta yuvarlak kemer formu ikiz pencere ve bu pencerelerin hemen üzerinde kemerlerin birleştiği noktada dairevi tepe penceresi ile üçlü pencere düzenlemesi oluşturulmuş, en dışta tuğla kemer ile sınırlanmıştır. Diğer pencereler ise sivri kemer formu olup düşey olarak tasarlanmıştır. Pencerelerin kemerleri söve ve denizlikleri silmeli taş malzeme ile yapılmış olup alt bölümlerinde plasterlar kat silmesine kadar devam etmektedir. Birinci kat cephesinde ise beş adet basık kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Bu pencerelerden ikisi cepheyi bölen plasterin

solunda basık kemerli ikiz pencere şeklinde yapılmış, pencerelerin sövelerini oluşturan plasterler kat silmesine kadar indirilmiştir. Diğer pencereler ise alt kat pencereleri ile aynı aksta belirli mesafelerle konumlanmıştır. Cephe en üst kotta silmeli taş saçak ile sonlandırılmış ve onun üzerine çatı örtüsü yapılmıştır.

Şekil 19. Mektebin güneydoğu cephe çizimi ve görünüşü

Yapının güneydoğu cephesi Ermeni kilisesine bakan sağ yan cephe olup üç katlı bir görünüme sahiptir (Şekil 19). Her bir kat cephesi taş silmeler ile yatay olarak tasarlanmıştır. Cephe düşey plaster ile iki kısma ayrılmış olup cephenin sağında ikişer, solunda dörder pencere açıklığı ritmik bir dizilimle her katta tekrarlanmıştır. Bodrum kat seviyesinde pencereler basık kemerli küçük ölçekli olup pencere söve ve kemerleri giriş cephesiyle benzer tasarıma sahiptir. Sağda iki adet ikiz pencerenin oluşturduğu dört, solda iki adet olmak üzere toplan altı adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Üst katlarda pencereler bodrum kat pencereleri ile aynı aksta yapılmış olup zemin katta sivri kemer, üst katta ise basık kemer formu kullanılmıştır. Zemin kat pencereleri pencerelerin sövelerini oluşturan plasterlar kat silmesine kadar indirilmiştir. Cephede yer alan pencerelerin tamamı ahşap doğramalı olup taş söve ve kemerli olarak yapılmıştır. Tamamen moloz taş malzeme ile inşa edilmiş olan cephenin her iki köşesi taş plasterler ile sonlanırken saçak kornişli silmelerle oluşturulmuştur.

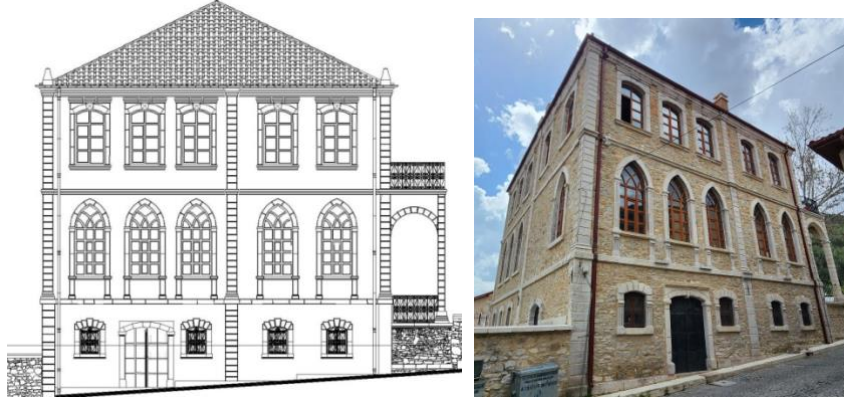

Şekil 20. Mektebin kuzeydoğu cephe çizimi ve görünüşü

Okulun arka cephesi olan kuzeydoğu cephe diğer cephelerde olduğu gibi üç katlı bir düzenlemeye sahip olup düşeyde üç adet plaster ile iki kısma ayrılmıştır (Şekil 20). Cephenin solunda üç adete birbirine paralel pencereler yer alırken cephenin sağında katlar arası düzenlemeler farklılaşmıştır. Bodrum katta arazideki eğim sebebiyle kot farkı oluşmuş, pencereler zeminden bir miktar yukarıda açılmıştır. Bu katta solda üç adet pencere açıklığı, sağda ise bir adet kapı açıklığı yer almaktadır². Zemin kat cephesinde sağda

² Son onarımlarda okulun kuzeydoğu cephesinde bodrum kattan açılan basık kemerli bir kapı açıklığı yapılmıştır.

bir, solda üç adet olmak üzere sivri kemer formlu dört pencere açılmıştır. Birinci katta da basık kemerli pencere açıklıklarıyla benzer bir pencere düzenlemesi görülmekte olup cephenin sağına yapılan iki adet pencere ile diğer katlara göre farklılık göstermektedir. Moloz taş malzeme ile inşa edilmiş olan cephe silmeli saçak kornişi ile sonlandırılmıştır.

Şekil 21. Mektebin kuzeybatı cephe çizimi ve görünüşü

Okulun Değirmen Sokağa açılan cephesi olan kuzeybatı cephe üç katlı bir düzenlemeye sahiptir (Şekil 21). Cephe arazideki eğime göre şekillenmiş, kot farkından dolayı diğer cephelerin aksine bodrum pencerelerinin zemine yakınlığı değişiklik göstermiştir. Diğer cephelerde olduğu gibi bu cephede düşey plaster ile iki kısma ayrılmıştır. Bodrum katta plasterin solunda ortada basık kemer formlu çift kanatlı kapı açıklığı yer alırken kapının her iki yanında birer basık kemerli pencere mevcuttur. Plasterin diğer yanında ise iki adet basık kemerli küçük ölçekli pencere yer alır. Zemin kat seviyesinde plasterin solunda üç adet, sağında iki adet olmak üzere toplam 5 adet sivri kemerli pencere yer almaktadır. Birinci katta zemin katla benzer olup beş adet basık kemer formlu pencere açıklığı mevcuttur. Silmeli taş saçak kornişi ile sonlandırılan cephenin her iki köşesi de taş plaster ile sonlandırılmıştır.

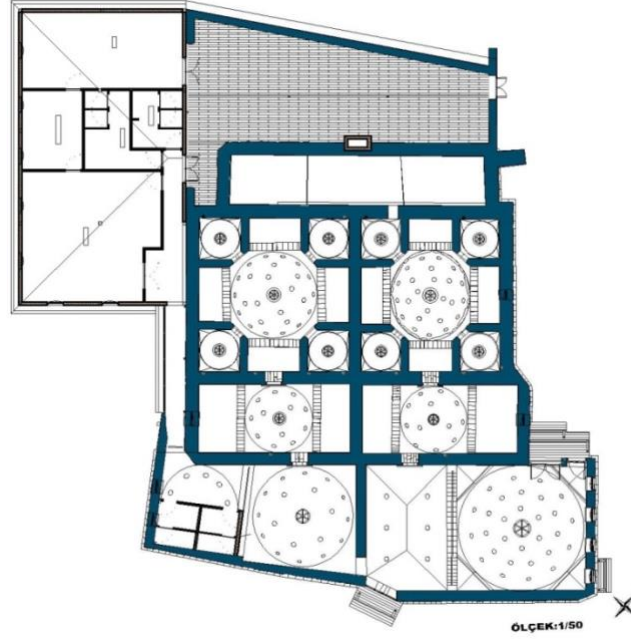
Yukarı Hamam (Gavur Hamamı)

Konya İli, Akşehir İlçesi, Çimenli Mahallesi, Hamam Sokakta 51 pafta 409 ada 3 parsel üzerinde yer almaktadır. Konumu itibarıyla Sultan Dağı'nın eteğinde şehrin yüksekçe bir kesiminde bulunmasından dolayı "Yukarı Hamam" olarak adlandırılmış, Ermeni cemaati tarafından yaptırılmış olması ise "Gavur Hamamı" ismiyle anılmasına neden olmuştur (Konyalı, 1945, s. 416; Demiralp, 1996, s. 98).

Hamamın inşa tarihini belirten herhangi bir kitabe veya somut bir belge bulunmamakla birlikte 02.07.1968 tarihli eski eser fişinde hamamın Ermeni cemaati tarafından 1895 yılında Mıgırdıç Kalfa'ya inşa ettirildiği bilgisine ulaşılmaktadır (Samur, 1996, s. 142). Bu bilgi doğrultusunda hamam farklı araştırmacılar tarafından 19. yüzyıl sonu ile 20.yüzyıl başlarına tarihlendirilmektedir (Anılır, 1986, s. 51; Konyalı, 1945, s. 416; Demiralp, 1996, s. 101; İşlek İşler, 2011, s. 182).

Yapı malzemesi olarak beden duvarlarında kayrak taşı ve moloz taş; kapı ve pencere söveleri ile üst örtüye geçişlerde, halvet duvarlarında düzgün kesme taş; örtü sistemi ve bazı kemerlerde ise tuğla kullanılmıştır.

Hamam ilçe merkezinin batısında şehrin dışında, Akşehir Deresi kenarında, kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Çifte hamam şeklinde tasarlanmış olup doğu kanadında erkekler bölümü, batı kanadında ise kadınlar bölümü yer alır (Şekil 22). Her iki bölümde birer soyunmalık, ılıkılık ve dört eyvanlı köşe halvetli sıcaklık mekânlarından meydana gelmektedir. Hamamın kuzeyinde her iki bölümünde sıcaklığını kapsayacak şekilde su deposu uzanmaktadır.

Şekil 22. Yukarı (Gavur) Hamamı zemin kat planı (Mostar Mimarlık'tan işlenerek)

Erkekler bölümü: Hamamın erkekler bölümüne giriş üç farklı kapı açıklığı ile sağlanmaktadır (Şekil 22). Bu kapılar soyunmalığın kuzey, güney ve doğu cephelerinde olup güneydeki kapı kadınlar bölümünün soğukluk mekânıyla bağlantıyı sağlamaktadır. Doğu cephenin güney ucunda konumlanan diğer kapı ise soyunmalığın güneyinde kadınlar bölümüne doğru yönelen seki altına açılmaktadır. Erkekler bölümünün ana girişi ise doğuya doğru taşan bölümün kuzeyinde yer alan kapı açıklığıdır. Soyunmalığın kuzey yüzeyinde yer alan kapının hemen batısında daha geniş ve yüksek tutulmuş ikinci bir açıklık mevcuttur.

Soyunmalık, doğu-batı doğrultusunda enine dikdörtgen planlıdır (Şekil 23). Kuzey-güney yönünde atılan ince bir kemerle ikiye bölünen mekânın doğusu, tromp geçişli bir kubbe ile örtülü olup batısı ise aynalı tonoz ile kapatılmıştır. Her iki örtüde aydınlık feneri ve çok sayıda ışıklığa sahiptir. Aydınlatma doğu cephede yer alan dördü alt katta, ikisi üst katta olmak üzere altı adet basık kemerli pencere ile sağlanmıştır. Kadınlar soyunmalığı ile ortak olan duvarın güney ucunda kadınlar bölümüne giriş sağlayan basık kemer formulu kapı yer alır. Kuzey ve batı beden duvarları birer adet kapı açıklığı dışında tamamen sağır tutulmuştur.

Şekil 23. Erkekler bölümü soyunmalık mekânı

Şekil 24. Erkekler bölümü a) ılıklik mekânı b) sıcaklık mekânı

Ilıklığa giriş soyunmalığın kuzey duvarına açılan basık kemerli, düzgün kesme taş söveli bir kapı ile sağlanmıştır. Ilıklık enine dikdörtgen planlı olup ortası pandantif geçişli kubbe, yanları beşik tonoz örtülüdür (Şekil 24a). Mekânı doğu duvarının üst kotunda yer alan bir pencere ve kubbe üzerindeki aydınlık feneri ile bol sayıdaki ışıklık aydınlatmaktadır. Ilıklığın kuzey duvarı ortasında basık kemerli düzgün kesme taş söveli sıcaklık girişi yer almaktadır.

Hamamın sıcaklık bölümü “dört eyvanlı ve köşe halvetli” plan şemasına sahiptir (Şekil 24b). Eyvanlar, beşik tonoz örtülü olup diğer bölümler pandantif geçişli kubbelerle kapatılmıştır. Halvetleri sıcaklıktan ayıran duvarlarda düzgün kesme taş kullanılırken üst örtü tuğla ile inşa edilmiştir. Aydınlatma orta kubbedeki aydınlık feneri ve ışıklıklarla sağlanmıştır.

Sıcaklık bölümünde kuzeybatıda yer alan halvetin kuzey duvarına, su deposu ile bağlantılı, yuvarlak kemerli bir açıklık yerleştirilmiştir.

Kadınlar bölümü: Bu bölüme giriş iki farklı kapıdan sağlanmaktadır (Şekil 22). Bu kapılardan birisi soyunmalığın doğusunda erkekler bölümüne açılmaktadır. Diğer kapı ise soyunmalığın batıya doğru taşırılan bölümün kuzey cephesinde yer almakta olup önüne beşik tonozlu küçük bir giriş mekânı inşa edilmiştir.

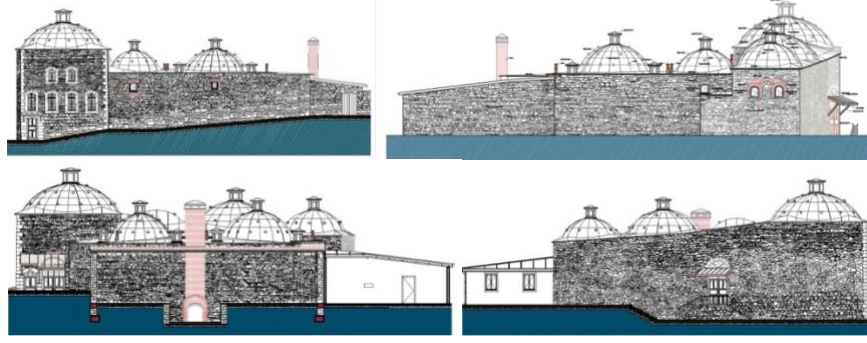
Batıdan doğuya doğru genişleyen enine bir plana sahip olan soyunmalık kısmı, pandantif geçişli iki kubbe ile örtülmüştür (Şekil 25a). Aydınlatma batı duvarına açılan iki adet pencere ile kubbelere açılan ışıklık ve aydınlık feneri ile sağlanmıştır. Kuzey duvarında yer alan basık kemerli açıklık ile ılıklik mekânına geçilmektedir.

Şekil 25. Kadınlar bölümü a) soyunmalık b) ılıklik c) sıcaklık mekânı

Ilıklık bölümü erkekler kısmında olduğu gibi ortası kubbeli iki yanı tonoz örtülü dikdörtgen bir plana sahiptir (Şekil 25b). Aydınlatma batı duvarına açılan pencere ile kubbedeki ışıklık ve aydınlık feneriyle sağlanmıştır. Kuzey duvarında sıcaklığa geçiş veren kapı açıklığı yer almaktadır.

Plan şeması açısından erkekler bölümü ile aynı özelliklere sahip olan sıcaklık bölümü dört eyvanlı ve köşe halvetli plana sahiptir (Şekil 25c). Eyvanlar, beşik tonoz örtülü olup diğer bölümler pandantif geçişli kubbelerle örtülmüştür.

Şekil 26. Hamamın sırası ile doğu, batı, kuzey ve güney cephe çizimleri (Mostar Mimarlık'tan işlenerek)

Hamamın doğu cephesi Hamam Sokak tarafına bakmaktadır. Erkekler bölümüne ait mekanların oluşturduğu cephede erkekler bölümü soyunmalığı cepheden taşırılarak iki kademeli bir görünüm kazanmıştır (Şekil 26, 27). Soyunmalık cephesi, kapı ve pencere açıklıklarının konumlanması ile üç katlı bir düzenlemeye sahiptir. Cephenin zemin kat seviyesinde düzgün kesme taş söveden yapılmış bir kapı açıklığı yer alır. Kapının üzerinde birinci kat seviyesinde soyunmalığın aydınlatmasını sağlamak adına dört adet, ikinci katta ise daha küçük ölçekli iki adet basık kemerli pencere açıklığına yer verilmiştir. Moloz taş örgü olan cephede, pencere ve kapı açıklıklarının söve ve kemer bölümleri düzgün kesme taşla yapılmıştır. Soyunmalık cephesinin gerisinde kalan ikinci kademede, ılıklik ve sıcaklik bölümlerine açılan birer adet pencere dışında cephe büyük oranda sağır tutulmuştur. Ağırlıklı olarak kayrak taşı ve moloz taş malzemeden inşa edilen cephede soyunmalığın köşeleri ile kapı ve pencere sövelerinde kesme taş kullanılmıştır. Cephe kotu soyunmalık cephesinden kuzey uçta yer alan su deposu cephesine doğru kademeli olarak azalmıştır.

Şekil 27. Hamamın doğu cephesi

Şekil 28. a) Güney cephesi b) batı cephesinin görünümü

Hamamın güney cephesi, şehri ikiye bölen Akşehir Deresi'ne bakar. Erkekler ve kadınlar soyunmalığının güney beden duvarından oluşan cephe, ortasında bulunan açıklık dışında tamamen sağır tutulmuştur (Şekil 26, 28a). Cephenin sağ köşesi pahlanarak yapılmış ve uç kısmı tek sıra kesme taş malzeme ile sonlandırılmıştır.

Hamamın batı cephesi ve kadınlar kısmının dış cephesini oluşturmakta olup kuzey-güney yönünde uzanır (Şekil 26, 28b). Cephenin sağında kalan soyunmalık bölümü dışa doğru taşırılarak yapılmıştır. Soyunmalık ve ılıklik cephesindeki pencere açıklıkları dışında cephe tamamen sağır tutulmuştur.

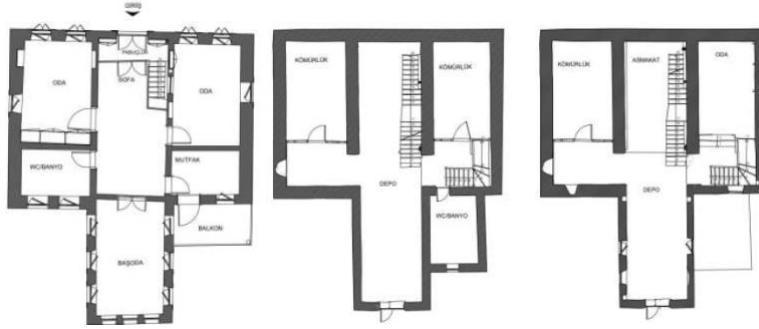
Hamamı'nın en sade ve sağır tutulan cephesi kuzey cephe olup su deposunun dış cephesini oluşturmaktadır (Şekil 26). Hamamın ılık ve sıcaklıktan taşırılarak inşa edilen soyunmalık kısımlarının kuzey yöne bakan cepheleride, kuzey cephe görünüşüne girmektedir.

Papazın Evi (Tuncer Öz Evi)

Çimenli Mahallesi Taşoluk Sokak 144 ada, 2 nolu parselde yer alır. Giriş kapısı üzerinde bulunan kitabeğe göre 1881 yılında inşa edilmiştir. Ermeni Kilisenin güneydoğusunda bulunan evin kilisede görev yapan din adamları tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Kaçar, 2015, s. 19).

Kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir arazi üzerine inşa edilen evi kuzeyinde Taşoluk Sokak, güneyde Akşehir Deresi, doğusunda ev, batıda avlu duvarı ve duvarın gerisinde bahçeler çevrelemektedir. Bodrum ve zemin kat olmak üzere iki katlı iç sofalı plan tipinde inşa edilmiş olup bodrum ile zemin kat arasında asma kat bulunmaktadır. Yapı, sofanın güneye doğru uzatılması sonucu "T" şeklinde oturma planına sahiptir. Ev, düz toprak dam ile örtülmüştür. Eve giriş Taşoluk Sokak üzerinde yer alan kuzey cepheden sağlanmaktadır. Binanın güneyinde yer alan bahçeye ise Taşoluk Sokağa açılan avlu kapısı ve bodrum katın güney cephesine açılan kapı olmak üzere iki farklı girişten ulaşılmaktadır.

Ana yapı malzemesi taş ve tuğla olan evin temeli düzgün kesme taş, bodrum ve zemin katı tuğla ile yığma olarak inşa edilmiştir. Ahşap hatıllarla güçlendirilen duvarlar içten ve dıştan tamamen sıvalıdır. Maden, kapı ve pencere kanat ve kepenklerinde, ferforjelerde kullanılmıştır. Ahşap malzeme ise merdiven bölümünde, tavan ve zemin döşemesinde, odalarda bulunan dolap nişlerinde ve pencere kanatlarında tercih edilmiştir. Sofanın girişinde yer alan pabuçluk bölümünün zemin döşemesinde karo mozaik kullanılmıştır.

Şekil 29. Papaz evi, a) zemin kat planı b) bodrum planı c) asma kat planı (A. Demirci'den)

Yapının esas yaşam alanı olan zemin kat, iç sofalı plan tipinde olup sofanın üç tarafına yerleştirilen odalardan meydana gelmektedir (Şekil 29a). Zemin kata giriş Taşoluk Sokağa açılan yarım daire kemerli kapı açıklığından sağlanmaktadır. Kapı açıklığında söveler yekpare düzgün bloklardan oluşmakta olup açıklık çift kanatlı metal kapı ile örtülmüştür. Bu kapıdan öncelikle pabuçluk bölümüne ulaşılmaktadır. Pabuçluk bodrum kat ve sofa bölümüne geçiş mekânı olarak düzenlenmiştir. Kuzey cephesinde giriş açıklığının her iki yanında birer gömme dolap yer almaktadır. Kuzeydoğusunda yer alan merdiven ile bodrum kata, güneyinde yer alan çift kanatlı ahşap kapı ile sofaya açılmaktadır. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen plana sahip olan sofa bölümünün güneyinde bir, doğu ve batısında ikişer oda yer almaktadır.

Sofanın iki yanına yerleştirilen odalardan kuzeydekiler daha geniş ölçülere sahiptir (Şekil 29a, 30). Güneydeki mekânlar daha küçük ölçekli olup batıdaki tuvalet ve banyo olarak, doğudaki mutfak olarak kullanılmaktadır. Bu odalara giriş tek kanatlı ahşap kapılarla sağlanmaktadır. Sofanın kuzey kanadında yer alan her iki odada aydınlatma kuzey cephede iki adet, yan cephelerde birer adet pencere ile sağlanmıştır. Bu odalardan batıda yer alan başoda olup kapının arkasında kalan güney cephede yüklük bölümü yer almaktadır. Başoda tekne tavan ile örtülmüştür. Bu odaların güneyinde yer alan banyo ve mutfak bölümlerine tek kanatlı ahşap kapılarla girilmektedir. Aydınlatma güney cepheye açılan ikişer adet

pencere ile sağlanmıştır. Mutfak bölümünde yer alan pencerelerden birisi sonradan kapıya dönüştürülüp arka bahçeye doğru uzanan balkona açılmıştır.

Şekil 30. Zemin katta yer alan odalar (A. Demirci'den)

Sofanın güneyinde yer alan odaya çift kanatlı kapı ile girilmektedir. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı oda, bol pencereli aydınlık bir mekândır. Arka bahçeye doğru yönelen odayı doğu, batı ve güney cephelere açılan üçer adet pencere aydınlatmaktadır.

Evin bodrum katına, zemin kattaki pabuçluktan açılan merdiven ile geçiş sağlanmaktadır (Şekil 29b). Bu merdiven ile önce asma kata, sonra bodruma ulaşılmaktadır. Bodrum kat, sofanın iki yanındaki odalarla paralel bir düzenlemeye sahip olup, kömürlük ve depo bölümleri ile sonradan eklendiği anlaşılan hela bölümünden oluşmaktadır. Sofanın güneyinde devam eden bölümden tek kanatlı bir kapı ile arka bahçeye ulaşılmaktadır. Aydınlatma yapının yan kanatlarında güney cepheye açılan dikdörtgen formu birer pencere ve bahçe kapısı üzerindeki eliptik tepe penceresi ile sağlanmıştır.

Zemin kat ve bodrum kat arasında, sofa bölümü ve doğusunda yer alan odanın altında asma kat oluşturulmuştur (Şekil 29c). İki mekândan meydana gelen asma katta sofa altındaki bölüme zemin katla bodrum arasında geçiş sağlayan merdiven ile ulaşılırken doğudaki asma kata çıkış bodrumun güneydoğu köşesine konumlanan merdiven ile sağlanmıştır.

Akşehir Deresine doğru kuzey güney doğrultusunda uzanan ev eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Bu nedenle eğime göre kat durumu cephelerde değişiklik göstermekte olup giriş cephesinden bir, bahçeye bakan arka cepheden iki katlı bir görünüme sahiptir.

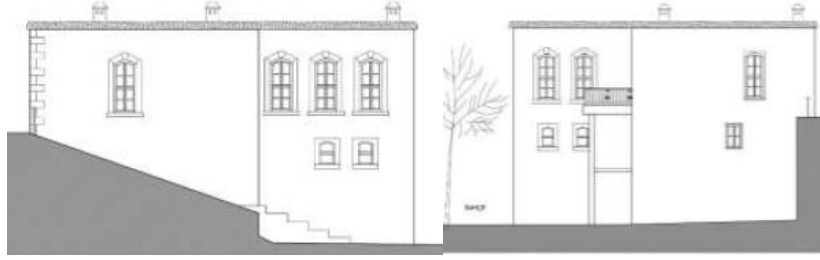
Taşoluk Sokak üzerinde yer alana kuzey cephe, orta aksta kapı açıklığı ve kapının her iki yanında yer alan ikişer pencere ile simetrik bir görüntüye sahiptir (Şekil 31). Kapı ve pencere açıklıkları basık kemerli taş söveli olup, kemer kilit taşları belirginleştirilerek oluşturulmuştur. Pencereler metal kepenklerle kapatılmış, kapı açıklığı iki kanatlı, kemer bölümünde sabit tepe penceresinin bulunduğu metal bir kapı ile örtülmüştür. Tamamen sıvanan cephe, köşelerde şaşırtmalı yerleştirilen düzgün kesme taşlar ile bitirilmiştir. Düz toprak dam örtülü evin beden duvarları sade silmeli dar bir saçakla sonlanmaktadır.

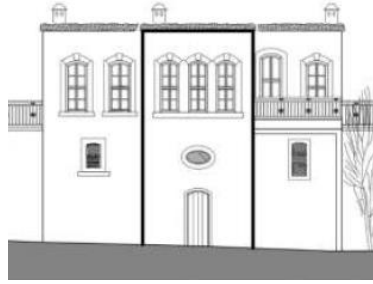
Şekil 31. Taşoluk Sokak üzerinde yer alan kuzey cephe ve giriş açıklığı

Evin doğu ve batı cepheleri eğime göre şekillenmiş olup kuzeyden güneye doğru cephe yüksekliği artmaktadır (Şekil 32). Her iki cephede güneye doğru kütsel çıkıntı yapan mekân sebebiyle iki kademeli bir görünüme sahiptir. Birinci kademede cephenin kuzeyindeki odalara açılan birer adet pencere yer

alırken ikinci kademede güneydeki mekâna açılan zemin kat ve bodrum kat pencereleri cepheyi şekillendirmiştir. Her iki cephede simetrik bir düzenlemeye sahip olup batı cephede beden duvarı kuzey köşede şaşırtmalı yerleştirilen kesme taş sırasıyla sonlandırılmıştır. Batı cephe, birinci kademede kuzeydeki odaya açılan bir adet pencere açıklığına, ikinci kademede güneydeki mekâna açılan zemin katta üç ve bodrum katta iki adet pencere açıklığına sahiptir. Doğu cepheyi birinci kademede zemin ve bodrum kata açılan birer adet pencere açıklığı, ikinci kademede ise mutfak balkonunu ve güneydeki mekâna açılan zemin katta üç ve bodrum katta iki adet pencere açıklığı şekillendirmiştir. Pencereler basık kemerli taş söveli olup bodrum kata açılanlar küçük ölçeklidir. Tamamen sıvanan cepheler düz toprak dam ile sonlanmaktadır. Dam örtü üzerinde batıda üç, doğuda iki adet dikdörtgen formlu baca yükselmektedir.

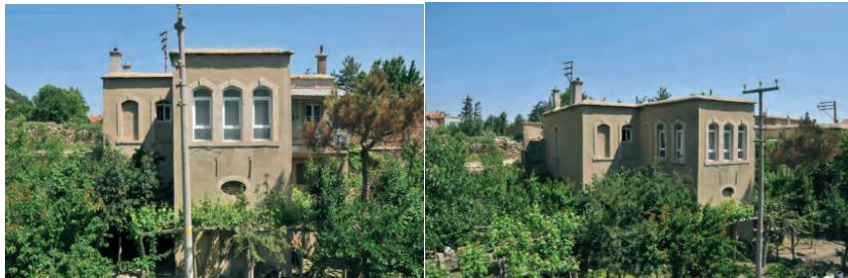

Şekil 32. Doğu ve batı cephe çizimi (A. Demirci'den)

Şekil 33. Güney cephe çizimi (A. Demirci'den)

Evin arka cephesini oluşturan güney cephe iki katlı bir görünüme sahiptir (Şekil 33). Cephe yanlarda daha geride konumlanan odalar ve ortada güneye doğru uzatılan kütleli çıkıntı ile üç bölümden meydana gelmektedir (Şekil 34). Orta bölüm, üst katta bitişik nizamda yapılan basık kemerli üç adet pencere, alt katta basık kemerli kapı açıklığı ve kapının üstünde yer alan eliptik tepe penceresi ile şekillendirilmiştir. Yan bölümler ise simetrik bir düzenlemeye sahip olup alt katta küçük ölçekli birer, üst katta basık kemerli ikişer pencere açıklığına sahiptir. Cephenin doğusunda yer alan açıklıklardan birisi daha büyük olup mutfaktan doğu kanadı boyunca uzatılan balkona geçiş sağlayan kapı açıklığıdır. Bu açıklık haricinde üst kat pencereleri basık kemerli taş sövelidir. Tamamen sıvanan cephe düz toprak dam ile sonlanmaktadır.

Şekil 34. Evin güney ve güneybatı cepheden görünümü

Değerlendirme

Akşehir, Selçuklu döneminden Osmanlı Devletinin sonlarına kadar Müslüman ve gayrimüslim halkın bir arada yaşadığı bir kent olmuştur. Gayrimüslimlere verilen haklarla birlikte 19. yüzyılda Akşehir’de gayrimüslim nüfus hızlı bir şekilde yükselmiş, Ermeniler nüfusun büyük bir kısmını oluşturmuştur. Bu dönemde yapılan İstanbul-Bağdat Demiryolu kentin ulaşım imkânlarını artırırken aynı zamanda şehirdeki sosyal, kültürel ve ticari etkileşimleri de kuvvetlendirmiştir. Tanzimat sonrası Osmanlı’ya ticaret amaçlı gelen Levantenlerin bu bölgeye yerleşerek ticaret yapma imkânını beraberinde getirmiştir. Demiryolu ve gar binasının inşası esasında Alman mühendislerde bir süre Akşehir’de konaklamıştır (Kaçar, 2015). İstanbul’da olduğu gibi Akşehir’e yerleşen gayrimüslim azınlıklar ile Alman mühendislerin, Akşehir’in mimari dokusu ve özellikle konut yapılarında büyük iz bıraktığı ve dönemin mimar ve ustalarını etkilediği düşünülmektedir.

Bu süreçte gayrimüslim halk Ermeni Kilisesi’nin merkezinde konumlandığı Çimenli Mahallesi, Değirmen Sokak ile Anıt Mahallesi, Hacı Hamza Sokak civarında yaşamıştır (Demirci, 2024, s. 180.). Özellikle Çimenli Mahallesi hızlı nüfus artışıyla birlikte Ermeni cemaatin imar faaliyetlerini gerçekleştirdiği önemli bir merkez olmuştur. Söz konusu mahallede pek çok konutla birlikte kilise, hamam, mektep binaları inşa edilmiştir. Bu yapılar 19.yüzyıl Osmanlı batılılaşması bağlamında incelemeye değer özellikler taşımaktadır.

Çalışma kapsamında incelediğimiz ilk eser Ermeni Kilisesi’dir. 19.yüzyılda Akşehir’de inşa edilen kilise bazilikal plan tipinde, üç nefli bir düzenlemeye sahiptir. Bazilikal plan tipi Geç Antik-Erken Bizans Döneminde en çok tercih edilen kilise planı haline gelmiş, sonraki dönemlerde de sıklıkla kullanılmıştır (Mimiroğlu, 2015, s. 271). Anadolu’nun farklı bölgelerinden olmak üzere, Derinkuyu Aziz Theodoros Trion Kilisesi (Üzümlü Kilise) (1858) (Pekak, 1998, s. 16), Karaman Surp Asdvadzadzin Kilisesi (Çeşmeli Kilise) (18.-19. yy.) (Karpuz, 2009b, s. 128) , Kayseri Bogos Bedros Kilisesi (19. yy.) (Aydın, 2018, 5.), Aksaray Halvadere (19. yy.), Niğde Hasaköy Kilisesi (19. yy.) (Pekak, 2009, s. 255, 256, 266), Niğde Fertek Kilisesi (1835) (Parman, 1988, s. 140), Niğde Merkez Ermeni Kilisesi (19. yy.) (Kocaman, 2016, s. 169), Niğde Bor Ermeni Kilisesi (19.yy.) (Sağiroğlu Arslan, 2015, s. 182), Kayseri İncesu Kilisesi (19. yy.) (Pekak, 2009, s. 269), Kayseri Konaklar (Germir) Surp İstapanos Kilisesi (19. yy.) (Sağır, 2005, s. 39), Sivrihisar Surp Yerortotyun Kilisesi (1881) (Kaya, 2013, s. 21), Aydınpınar Ayios İonnes Kilisesi (19. yy.) (Aydın & Özügül, 2019, 643) gibi örneklerini çoğaltabileceğimiz bazilikal planlı kiliseler inşa edilmiştir. Akşehir’de Ermeni cemaati tarafından inşa edilen söz konusu kilise, bazilikal plan şemasını devam ettiren büyük ölçekli yapılar arasında değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, bu plan geleneği içinde yer almakla beraber, yapının mekânsal kurgusunda bazı farklılaşmaların ortaya çıktığı görülmektedir.

Kilisenin doğu kanadında, naosun kuzey ve güneyinde yer alan pastaforion odaları, ana ibadet mekânının her iki köşesinde cephe düzenine eklenmiştir. Ek mekân olarak nitelediğimiz pastaforion odalarının benzerleri farklı dönemlere ait pek çok kilisede yer almış, vaftizhane, martirion, şapel veya kutsal emanetlerin muhafaza edildiği alanlar olarak farklı amaçlarla kullanılmıştır (Aydın A. , 2006, s. 14; Bahargülü, 2015, s. 33; Kocaman, 2016, s. 11; Bahargülü, 2024, s. 104; Sandıkçı, 2025, s. 85). Özellikle 19. yüzyılda İstanbul’da inşa edilen Ermeni Kiliseleri ile Sivrihisar Surp Yerortotyun Kilisesi, Karaman Surp Asdvadzadzin Kilisesi (Çeşmeli Kilise), Niğde Fertek Kilisesi, Niğde Merkez Ermeni Kilisesi, Niğde Bor Ermeni Kilisesi, Hasaköy Kilisesi gibi yapılarda Akşehir Ermeni Kilisesindeki ek mekânlara benzer uygulamaları görmekteyiz. Bu yapılarda çoğunlukla yan neflerle bağlantılı olan ve şapel olarak değerlendirilen bir adet ek mekânla karşılaşılmaktadır. Akşehir Ermeni Kilsesi’nde ise bu mekânlar, kilisenin doğu kanadında, kuzey ve güney cephelerde birer olmak üzere iki adet inşa edilmiştir. Naosa ve doğrudan avluya açılan kapılara sahip olan pastaforion odaları, yan neflerin arkasında konumlanan koridorların apsise açılan kapıları sayesinde birbirleriyle iletişim halindedirler. İstanbul’da inşa edilen kiliselerin Anadolu ölçeğinde bir uygulaması olarak değerlendirilen bu düzenleme özellikle Sivrihisar Surp Yerortotyun Kilisesi ve Karaman Surp Asdvadzadzin Kilisesi (Çeşmeli Kilise) ile benzerlikleri açısından dikkat çekicidir. İstanbul Ermeni kilselerinde, bu ek mekânlardan birisi genellikle vaftizhane olarak kullanılmıştır (Tuğlacı, 1991, s.75-207; Batar, 2007, 43; Kasap, 2018, 27-62; Özcan, 2022).

Sivrihisar Surp Yerortotyun Kilisesi’nde paralel bir düzenleme görülmekte olup, vaftizhane bölümünde duvara açılan bir niş içerisinde vaftiz havuzuna yer verilmiştir. Akşehir Ermeni Kilisesi’nde ise bu uygulama, niş içerisinde yer alan mermer blok üzerinde daha küçük bir hazne aracılığıyla temsil edilmiştir. Buradan hareketle Akşehir Ermeni Kilisesi’nde kuzey ek mekânın vaftizhane işleviyle kullanılmış olabileceği, güney ek mekânın ise şapel ya da yardımcı litürjik mekân olarak değerlendirilmiş olabileceği düşünülmektedir. Her ne kadar vaftiz havuzuna dair belirgin bir mimari unsur günümüze ulaşmamış olsa da, mermer blok üzerindeki küçük hazne bu işlevin sembolik düzeyde sürdürüldüğünü göstermektedir.

Çan kulesi ve narteks bölümü bulunmayan yapıda, naosa girişin hemen üzerinde “U” planlı kadınların ibadet mekânı olan galeri bölümüne yer verilmiştir. Benzer uygulamaları Aydınpınar Ayios İonnes ve Niğde Yeşilburç kiliselerinde görebilmekteyiz.

Yapıda üç nefli bazilikal planın cephede okunabilir olması, sade taş işçiliği, yuvarlak kemer kullanımı 19. yüzyıl Anadolu Ermeni kiliselerinin tipik bir özelliğidir. Bazı çağdaş örneklerin cephelerinde neo-klasik plasterler, kornişler veya daha belirgin kat ayrımları görülürken, Akşehir Ermeni Kilisesi’nde daha yalın bir cephe tasarımı söz konusudur. Özellikle yapıda sıvasız taş malzeme kullanımı, yerel yapı geleneğine bağlı, süslemeden kaçınan bir anlayışı yansıtmaktadır.

Naos bölümünde süslemede yalnızca kalem işi bezeme kullanılmıştır. Anadolu’da geç döneme tarihlendirilen kilise ve camilerde yaygın olarak karşılaşılan bu bezeme türünde, batı sanatının etkisiyle barok, rokoko, ampir üslupların belirgin biçimde görülmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Yapının beden duvarlarında ve apsis tonozu içerisinde, ışık-gölge etkisi verilmiş, (S) ve (C) kıvrımlarıyla karakterize edilen barok kökenli motiflerin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Apsis tonozunda yer alan kalem işi tezyinat ise natüralist anlayışta düzenlenmiş olup, ampir üslubun karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır.

Ermeni Kilisesi ile aynı bahçe içerisinde yer alan Akşehir Ermeni İstebanos İptidaî-Rüşdi Mektebi kareye yakın dikdörtgen planlı, bodrum kat üzerinde zemin ve birinci kat olmak üzere iki katlı olarak inşa edilmiştir. Kat planları, girişin açıldığı koridor ve bu koridor etrafında sıralanan dersliklere göre şekillenmiştir. 19. yüzyılda, iki veya tek katlı olarak inşa edilen gayrimüslim okul yapılarında belirli bir tipolojik sınıflandırma bulunmayıp, koridor etrafında sıralanan dersliklerden meydana gelen farklı düzenlemeler karşımıza çıkmaktadır. Bursa’da Çengiler Ermeni Kız Okulu (1908), Mihaliç Ermeni Kız Okulu 1 ve 2 (1908) (Başak, 2019, s. 94, 95), Edirne’de Rum Okulu (1906) ve Alyan Musevi Mektebi (1903-1906) (Toprak, 2019, s. 96, 215), Balıkesir Karaoğlan Mahallesi Ermeni Mektebi (19. yy.) (Öntuğ, 2006, s. 362), Aksaray Gerveri Rum İnas Mektebi (1850) (Saraç, 2020, s. 324) gibi yapılarda farklı plan düzenlemeleri uygulanmıştır.

Mektep cephesini, kat silmeleri ve plasterlar ile basık ve sivri kemerli pencere açıklıkları şekillendirmiştir. Kıрма beşik çatı ile örtülen yapıda, yatay kat silmeleri ve dikey plasterlar ile aksiyal yüzeylere bölünen cepheler silmeli kornişler ile sonlanmaktadır. Dikey çizgilerle neoklasik etkiler taşıyan cephelerde 19. yüzyıl neoklasik yapılarda gördüğümüz simetri yakalanamamıştır. Her katta değişen pencere düzenlemeleri cephe tasarımında ön plana çıkmıştır. Bodrum kat seviyesinde basık kemerli pencere açıklıkları, söve bölümlerinde silmeli plasterlar ile düzenlenmiş olup, barok hareketliliğini anımsatmaktadır. Zemin kat seviyesinde uygulanan ikiz kemer ve tepe penceresi ile sivri kemerli pencereler, gotik üslup özelliklerini taşımaktadır. Pencere denizlikleri altında devam eden plasterlar ve yüzeyleri silmeli, uçları volüt biçiminde sonlanan triglifler, Neoklasik üslubun Rönesans’tan alarak kullandığı mimari öğelerdir. Balkonlu giriş düzenlemelerini sıklıklar gördüğümüz 19. yüzyıl yapılarında girişler genellikle cephe ortasından sağlanmıştır. İncelediğimiz mektep yapısında giriş cephenin ucuna çekilmiştir. Tüm bu değerlendirmeler bağlamında mektep yapısının eklektik üslup özellikleri taşıdığı söylenebilir.

İncelediğimiz diğer yapı, kilisenin altıyüz metre kadar kuzeybatısında yer alan Gavur Hamamıdır. Kadınlar ve erkekler bölümünden oluşan hamamın mekânları güneyden kuzeye doğru soyunmalık, ılık, sıcaklık olmak üzere sıralanmıştır. Her iki bölümde de sıcaklık ve halvet planı açısından, haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli plan şemaları ile klasik Türk hamamlarının plan geleneğini devam ettirmiştir

(Eyice, 1960, s. 108). Bu plan şemasına hem Anadolu Selçuklu, hemde Osmanlı dönemine ait hamamlarda rastlanmaktadır.

Gavur Hamamı, plan şeması ile Akşehir Meydan (Şifa) Hamamına (1329-30) (Demiralp, 1996, s. 92), ılıklik mekânlarının plan şeması ve örtü sistemi ile Akşehir Orta Hamama (1901) (Demiralp, 1996, s. 104; Samur, 1996, s. 136) benzerlik göstermektedir. Anadolu'daki farklı bölgelerden Ani Menuşehr Hamamı (11-12. yy.), Kayseri Hunat Hamamı (1238), Konya Sahip Ata Hamamı (13 yy.) (Önge, 1995, s. 111-120, 207, 229), Kastamonu Frenkşah Hamamı (13. yy), Tokat Sultan Hamamı (13. yy.) (Eravşar, 2004, s. 21), Konya Mahkeme Hamamı (15. yy.) (Karpuz, 2009, s. 494), İstanbul II. Bayezid Hamamı (16.yy. başı) (Yüksel, 1983, s. 73), Sivas Kurşunlu Hamamı (1576), Sivas Şirinoğlu Hamamı (1904) (Denizli, 1998, s. 146, 150) sıcaklık bölümlerinin plan şeması ile haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli planda yapılan örneklerdir.

Hamam cepheleri genel olarak sade tutulmuştur. Erkekler bölümüne ait soyunmalığının doğu cephesi, köşelerde kesme taş kullanımıyla bitirilmiştir. Basık kemerli taş söveli kapı ve pencere açıklıklarının hareketlendirdiği cephe diğerlerine göre daha özenli yapılmıştır. Basık kemerli taş söveli pencere açıklıkları, Akşehir'de 19. yüzyıl ve sonrasında inşa edilen kamu yapıları ile konut mimarisinde yaygın olarak kullanılan bir cephe elemanıdır. Yapıda sıvasız taş malzeme kullanımı, Ermeni Kilisesi ile benzerlik göstermekte olup, yerel mimari geleneğin sürekliliğini yansıtan bir uygulama olarak değerlendirilmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen diğer yapı Ermeni cemaatine mensup din görevlisi tarafından kullanılan Papaz Evidir. Ev avlu içerisinde iki katlı iç sofalı plan tipinde inşa edilmiştir. Geleneksel Akşehir evlerinde yaygın olarak dış sofalı plan kullanılmış, iç sofalı evler ise genellikle 19. Yüzyıl modasına uygun olarak tasarlanmıştır (Karpuz, 1992, s. 48; Bektaş, 2005, s. 37). Üst örtüde düz toprak dam yaygın olarak kullanılırken geç dönemde kırma beşik çatılı evler inşa edilmiştir (Gencer, 1995, s. 1). İncelediğimiz ev düz toprak damlı, iç sofalı plan düzenlemesiyle geleneksel Akşehir evlerinin özelliklerine sahiptir. İç sofanın güneyinde konulan oda ile "T" şeklinde bir kütleli görünüme sahip olan ev, bu düzenleme ile diğer evlerden ayrılmaktadır. Bu uygulama ile iç sofalı plan tipi farklı bir yorum kazanmıştır.

Cephe tasarımı açısından yapı, şehirdeki kilise, hamam ve mektep cepheleriyle bazı benzerliklere sahiptir. Basık kemerli ve taş söveli, kilit taşları belirginleştirilmiş pencere düzenlemeleri ile arka bahçe kapısı üzerinde yer alan eliptik tepeli penceresi, incelenen diğer yapılarla ortak mimari özellikler sunmaktadır. Geç dönemde inşa edilen kamu ve sivil yapılarda, benzer pencere tasarımlarının sıklıkla tercih edildiği görülmektedir (Kaçar, 2015, s. 92; Demirci, 2024, s. 200). Ayrıca, 19. yüzyıla tarihlendirilen pek çok yapıda cepheye hareket katmak amacıyla köşelerin kesme taş örgüyle vurgulandığı dikkat çekmektedir. Papaz evinin Taşoluk Sokak üzerinde yer alan giriş cephesi de bu anlayışla tasarlanmış olup, köşelerde kesme taş örgülü ile sonlandırılmıştır.

Akşehir evlerinde, karasal iklim koşullarının etkisiyle ana yapı malzemesi olarak kerpiç tercih edilmiştir. Yapıların inşasında çoğunlukla taş, kerpiç, ahşap ve demir malzeme kullanılmış, genel olarak yığma yapı sistemi uygulanmıştır. Ara duvarlarda ise bağdadi tekniğine rastlanmaktadır. Konutlarda temeller ve alt zemin katlar taş duvarlı, zemin ve birinci kat duvarları ise kerpiç olarak inşa edilmiştir. İncelenen Papaz evi, bu geleneksel uygulamadan bazı yönleriyle ayrılmakta olup, yapının temeli düzgün kesme taşla, bodrum ve birinci katları ise tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.

Sonuç

Akşehir İlçe merkezinde yaşayan Ermeni cemaat tarafından yapılmış 19. yüzyıla tarihlendirilen kilise, hamam, okul ve bir ev olmak üzere dört adet yapı günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilmiştir. Bu yapıların hepsi Ermeni cemaatin ikamet ettiği ve Ermeni Kilisesi'nin merkezinde konumlandığı Çimenli Mahallesi Değirmen Sokak civarında birbirine yakın konumlarda inşa edilmiştir.

Kilise ortaçağdan itibaren gördüğümüz bazilikal plan şemasını devam ettirirken hamam, mektep ve konutlar Türk hamam ve evlerinin planlarına göre inşa edilmiştir. Cephe tasarımı ve süslemeleriyle

batılılaşma dönemi özelliklerine sahip olan bu yapılar malzeme ve teknik açıdan ortak özelliklere sahiptir. Yığma duvar tekniğinde inşa edilen yapılarda beden duvarlarında moloz taş ve tuğla kullanılmıştır.

19. yüzyıl Osmanlı dönemi yapılarında başta başkent İstanbul olmak üzere Bursa, İzmir, Ankara gibi Anadolu'nun pek çok kenti batılılaşma rüzgârından etkilenmiştir. Akşehir'de inşa edilen gayrimüslim yapıları da dönemin sanat ve mimarlık anlayışının Anadolu'ya uzanan etkilerini göstermektedir. Cephelerde uygulanan kat silmeleri ve giriş üzerinde yer alan balkon uygulamaları, cephe köşelerinin vurgulayan kesme taş veya bosajlı taş uygulamaları, cephelerde dikey etkiler bırakan plasterlar, sade silmeli kornişlerle sonlanan cephe düzenlemeleri 19. yüzyıl yapılarında sıklıkla görülen unsurlardır.

Yapıların cephelerini şekillendiren pencere ve kapı açıklıklarında, şebekelerin düzgün kesme taştan yapıldığı ve profilli bir düzenlemeye sahip olduğu görülmektedir. Profilli silme kuşakları ile bezeli kapı söveleri yalnızca azınlık kiliselerinde değil, Osmanlı'nın son döneminde inşa edilen kamu yapılarında da yaygın olarak kullanılmıştır. Düz lentolu veya kemerli bir düzenlemeye sahip olan bu tür kapı açıklıklarının benzer örneklerine, şehirdeki geç dönemde inşa edilen yapılarda sıklıkla rastlanmaktadır. Sonuç olarak, Akşehir gayrimüslim yapılarında geleneksel plan tiplerine büyük ölçüde bağlı kalınırken, cephe düzenlemelerinde batılılaşma etkilerinin belirgin biçimde hissedildiği söylenilebilir.

Yazar katkısı:	Kavramsallaştırma: EY, OK; Veriyi düzenleme: EY, OK; Veri Analizi: EY, OK; Finansman sağlama: EY, OK; Araştırma: EY; Yöntem: EY, OK; Proje yönetimi: EY, OK; Kaynaklar: EY, OK; Yazılım: EY, OK; Gözetim: EY, OK; Onaylama: EY, OK; Görselleştirme: EY, OK; Taslak metin yazımı: EY; Gözden geçirilmiş metin yazımı: EY, OK
Çıkar çatışması:	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Mali destek:	Yazarlar bu çalışma için mali destek almadıklarını bildirmiştir.
Etik kurul onayı:	Yazar bu çalışmada etik kurul onayına gereksinim duymadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Anılır, Y. (1986). *Akşehir tarihi ve tarihi eserleri*. Konya.
- Aydın, A. (2006). Kilikya ve İsaurya bölgesi vaftiz yapıları. *Sanat Tarihi Dergisi*, XV(1), 1-19.
- Aydın, E. & Özügül, A. (2019). Mudanya'nın 19. yüzyıl Rum kiliseleri. *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVIII(2), 631-673.
- Aydın, R. (2018). Osmanlı arşiv belgelerine göre Kayseri'deki Ermeni kiliselerinin onarımları. *History Studies*, 10(2), 1-28. <https://doi.org/10.9737/hist.2018.5817>
- Bahargülü, N. (2015). *Ovalık Kilikya bölgesi kiliseleri (geç antik çağdan ortaçağ sonuna kadar* [Yüksek Lisans Tezi]. Seluk Üniversitesi, Konya.
- Bahargülü, N. (2024). Adana ili Akören beldesinde bulunan üç kilise. *AMISOS*, 9(17), 96-120.
- Başak, S. (2019). *Ermeni kilise ve okul yapıları, Bursa örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Busra Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Batar, T. (2007). *İstanbul Ermeni kiliseleri üzerine bir araştırma ve Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi (Eski Narlıkapı Ermeni hastanesi)* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Bayar, M. (2014). *Akşehir tarihi*. Akşehir. Akşehir Belediyesi Yayınları.
- Bektaş, C. (2005). *Halk yapı sanatından bir örnek Akşehir/Anadolu evleri dizisi*, 5. İstanbul. Bilişim Yayınevi.
- Bereketzâde, İ. H. (1997). *Yâd-ı mâzî*. M. H. Güven (Yay. haz.). Nehir Yayınları.
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH. MKT. (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi), 753/58.
- BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), İ.AZN. (İrade Adliye ve Mezahib) 55-12/3.
- Demiralp, Y. (1996). *Akşehir ve köylerindeki Türk anıtları*. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demirci, A. (2024). *Batılılaşma dönemi Osmanlı sivil mimarisine bir örnek: geleneksel Akşehir evleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Denizli, H. (1998). *Sivas tarihi ve anıtları*. Sivas.
- Eminoğlu, M. (2007). *Konya vilayeti sal-namesi 1868 Konya yıllığı I*, Konya. Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Eraşar, O. (2004). *Tokat tarihi su yapıları (hamamlar)*. Konya. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erdoğan, M. A. (2015). *1466 tarihli Akşehir mufassal defteri*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Eyice, S. (1960). İznik'de "büyük hamam" ve Osmanlı devri hamamları hakkında bir deneme. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 11(15), 99-120.
- Gencer, N. (1995). *Akşehir eski evleri*. Ankara.
- Gülsoy, U. (1999). İslahat fermanı. *İslam ansiklopedisi* (Cilt 19) içinde (ss.185-190). Türkiye Diyanet Vakfı.
- İşlek İşler, E. (2011). *Akşehir yukarı (gavur) hamamı restorasyon önerisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kaçar, E. (2015). *Akşehir eski evlerinde cephe düzenlemesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Karpuz, H. (1992). Nasreddin Hoca'ya atfedilen evler. *Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri (8 Temmuz 1991-Akşehir)* içinde (ss. 45-71). Konya.
- Karpuz, H. (2009a). *Türk kültür varlıkları envanteri Konya 42*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpuz, H. (2009b). *Türk kültür varlıkları envanteri Karaman 70*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kasap, S. (2018). *Ortaköy Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Katolik Kilisesi, restorasyon projesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Kaya, E. (2013). Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde bir Ermeni kilisesi; Surp Yerortutyun Kilisesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 37, 1-23.
- Kevorkian, R. H. & Pabqudjan, P. B. (2012). *1915 öncesinde Osmanlı imparatorluğu'nda Ermeniler*. İstanbul.
- Kocaman, M. (2016). *Niğde'nin geç dönem Osmanlı kiliseleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Konyalı, İ. H. (1945). *Nasreddin Hocanın şehri Akşehir tarihi-turistik kılavuz*. İstanbul. Numune Matbaası.
- Koyuncu, A. (2014). Osmanlı Devleti'nde kilise ve havra politikasına yeni bir bakış: Çanakkale örneği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 16, 3587.
- Mert, D. (2020). *Akşehir ermeni kilisesinin koruma süreci ve kent kimliğine katkısının değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Konya Teknik Üniversitesi, Konya.
- Mimiroğlu, İ. M. (2015). *Konya'nın bizans dönemi mimarisi* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Mimiroğlu, İ. M. (2019). Datça hıdırşah kilisesi. *İSTEM*, 33, 149-165.
- Ortaylı, İ. (2024). *Türkiye teşkilat ve idare tarihi*. Kronik Kitap.
- Önge, Y. (1995). *Anadolu'da XII-XIII. yüzyıl Türk hamamları*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Önge, M. (2015). 19. yüzyıldan günümüze değişen ve dönüşen bir kültür mirası olarak Konya Alâeddin Tepesi. *TÜBA-KED*, 13, 125-144.
- Öntuğ, M. M. (2006). Balıkesir'deki Ermeni kilisesi ve mektep açma faaliyetleri. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19, 343-364. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000376
- Özalp, R. & Atanül, A. (1977). 1869 Tarihli maarif-i umumiye nizamnamesi (sadeleştirilmiştir). *Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı* içinde (s. 549-583). İstanbul.
- Özcan, Ö. (2022). *İstanbul Ermeni kiliseleri mimarisi ve koruma sorunları* [Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Parman, E. (1988). Niğde ve çevresi araştırmaları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 123-148.
- Pekak, M. S. (1998). Kapadokya'da post-Bizans dönemi dini mimarisi –I- Nevşehir ve çevresi. *Arkeoloji ve Sanat*, 83, 12-21.
- Pekak, M. S. (2009). Kappadokia bölgesi Osmanlı dönemi kiliseleri: örnekler, sorunlar, öneriler. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 26(2), 249-277. <https://doi.org/10.4305/METU.JFA.2009.2.13>
- Ramsay, W. S. (1960). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası* (M. Pektaş, Çev.) Milli Eğitim Basımevi.
- Sağır, G. (2005). Kayseri'de Osmanlı döneminde inşa edilmiş bir grup Ermeni kilisesi II. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 5, 29-44.
- Sağiroğlu Arslan, A. (2015). Niğde Bor Ermeni kilisesi ve cıgızlar konağı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 163-184. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2812>
- Samur, T. (1996). *Akşehir'deki Türk mimari eserleri*. Altınarı Ofset.
- Sandıkçı, A.A. (2025). Anadolu'daki erken Bizans kiliselerinde pastoforion. *ASSOS İnsan ve Toplum Bilimlerinde Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 83-99.
- Saraç, H. (2020). Osmanlı devletin'de gayrimüslim kızların eğitimi ve Aksaray Rum inas mektebi. *TAD*, 39(67), 305-327.
- Sevim, A. & Merçil, E. (2023). *Selçuklu devletleri tarihi: Siyaset, teşkilât ve kültür*. Türk Tarih Kurumu.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı yer adları*. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Strabon. (2000). *Antik anadolu coğrafyası*. (A. Pekman, Çev.) Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Şahin, A. (2019). *modernleşme döneminde Akşehir kazasında eğitim kurumları ve faaliyetleri üzerine bir araştırma (1876-1930)* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Topkaya, A. (2007). *Salnâmelere göre Konya vilayeti (sosyo-ekonomik ve kültürel yapı)* [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Toprak, N. (2019). *Edirne'de geç dönem Osmanlı eğitim yapıları*, [Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Tuğlacı, P. (1991). *İstanbul Ermeni kiliseleri*. Pars Yayın.
- Uca, A.&Yüksel, E. (2024). Tehcir sürecinde Konya Valisi Ahmet Muammer Bey'in Ermeni kilisesini yıktırma kararı ve sonuçları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*,7 (2), 100-119. <https://doi.org/10.47948/efad.1509729>
- Yiğitoğlu, O. (2005). *Bereketzâde İsmail Hakkı (1851-1918) ve anılarına göre son dönem Osmanlı toplumu* [Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Yüksel, İ. A. (1983). *Osmanlı mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Selim devri*. İstanbul. İstanbul Fetih Cemiyeti.